

Nou mesos que han canviat el món

La caiguda del mur de Berlín és l'últim esdeveniment que ha marcat la revolució que estan vivint els països de l'Est. Una revolució que començà fa nou mesos quan les tropes soviètiques abandonaven Afganistan i que ningú sap encara com acabarà.

La Història ensenya que els imperis són mortals. El de l'URSS no escapa a aquesta llei de ferro. Deixem als pitonissos de la kremlinologia l'arriscada tasca de fer els oracles sobre les possibilitats de supervivència de Mikhaïl Gorbaxov o sobre la data de l'esfondrament del sistema. Constatem simplement que, des de fa nou mesos, els esdeveniments, bruscament, s'empenten, es projecten i reaccionen els uns sobre els altres des de la frontera xinesa fins a Alemanya, del Bàltic al Danubi.

Avui dia, ningú pot pretendre tenir una visió clara i ordenada d'aquesta massa de fets, de les sacsejades a vegades sagnants, a vegades felices. Centenars de personatges coneguts i desconeguts emergeixen en aquest període confús. Uns eren ja cèlebres, d'altres són anònims que han estat projectats a l'escena gràcies a la mundialització de la informació televisiva. Això no obstant, els veritables herois i els únics actors d'aquest aldarull gegantí de l'Est són els pobles. Els pobles oprimits, trencats, sovint dividits i a vegades deportats, desplaçats que, de sobte, reivindiquen amb una força irresistible el seu passat, la seua cultura i la seua religió. El relat d'aquests dos-cents setanta dies que han commogut el món és, primer que res, el del seu desparitar.

Primer, una imatge; la més forta, sens dubte: el 15 de febrer passat, a les 7.55, hora occidental, un home, en roba de combat, camina pel pont metàl·lic que uneix les vores

afganesa i soviètica del riu Amu-Dària, amb un pomell de flors roges en la mà. Va amb el seu fill, Màxim, de 14 anys. És el general Boris Grumov, de 45 anys, i té un posat noble amb ampla eskena, cintura estreta i marxa fluida, l'Exèrcit Roig s'acaba de retirar en bon ordre i el règim de Nagibullah tindrà a Kabul més temps del que havia previst. Aquest seria el primer pas del declivi de l'imperi soviètic.

Grumov, però, és un vençut. Per primera vegada, tret del molt particular cas de Finlàndia l'endemà de la segona guerra mundial, les divisions soviètiques abandonen un país limítrof ocupat i deixen darrere d'elles fam, desolació i un milió i mig de morts. La guerra bruta ha provocat terribles convulsions, veritables casos de consciència i nombroses desercions per part dels reclutes de les repúbliques musulmanes de la Unió. Ha generalitzat l'ús de drogues en la major part de les grans ciutats. L'essencial, però, està en un altre lloc: es tracta d'aquesta imatge de derrota difosa en directe a tot el món. Els russos poden partir.

I aquesta escena sobre l'Amu-Dària té lloc justament al mig d'aquest mes de febrer, el més curt de l'any, que està marcat per una sèrie d'esdeveniments d'enorme poder explosiu. L'eixuta cronologia és el millor mitjà per a resumir-los. Del 2 al 4, Eduard Xevardnadze és el primer ministre soviètic d'Afers estrangers que visita Xina des de fa 30 anys. La data del viatge oficial de Gorbaxov a Pequín ha

estat fixada del 15 al 18 de maig. El 6 de febrer és l'obertura de la «taula rodona» a Polònia que aplega en el palau del govern a Varsòvia els 57 representants del poder, de l'oposició i de l'església. L'ordre del dia: el restabliment del pluralisme sindical i polític, i sobretot l'organització d'eleccions parlamentàries anticipades.

El 10 i l'11, el comitè central del Partit Comunista hongarès, reunit en sessió plenària a Budapest, accepta el començament d'una transició cap al multipartidisme. Al centre dels debats figura un tema sensible: els esdeveniments d'octubre de 1956, «¿alçament popular o contrarevolució?». El 16, el Sajudis, moviment lituà que s'alinea amb la *perestroika*, es pronuncia per l'autodeterminació d'aquesta república bàltica i exigeix la publicació dels protocols secrets entre Hitler i Stalin de l'annex del pacte germano-soviètic del 23 d'agost de 1939, el principal punt que l'estat volia que el poble oblidara.

El 21, el gran escriptor txec, Vaclav Havel, és condemnat a nou mesos de presó major per la seua participació en la reunió prohibida del 16 de gener a Praga que havia de commemorar el sacrifici de l'estudiant Jan Palach, qui es prengué foc el 1969, desesperat i rabiós per la nit que acabava de caure sobre la seua pàtria. El 28, a Iugoslàvia, centenars de milers de manifestants reclamen a Belgrad solidaritat amb la minoria sèrbia de Kosovo. El 28 encara, centenars de milers d'armenis s'aple-

guen a Erevan per primera vegada des de la instauració de l'estat d'excepció el novembre de 1988 per a celebrar-hi l'aniversari del pogrom antiarmeni de Sumgait, a Azebaidjan, i on els manifestants musulmans han exhibit retrats de l'ayatollah Khomeini.

Llavors, ¿febrer de 1989, mes del destí? No hem de caure en la ingenuïtat simplificadora de voler suggerir que els fets relatats revelen una generació espontània. Gorbaxov està en el poder des de l'11 de març de 1985. Quasi en quatre anys, ha aconseguit eliminar els principals rivals, avançar la seua política de reestructuració econòmica (*perestroika*) i de transparència (*glasnost*). Sakhàrov ha tornat a Moscou després de set anys d'exili forçat a Gorki. La Transcaucàsia s'ha abraçat al llarg de l'estiu de 1987. L'agitació en els països bàltics està viva des de fa molt de temps. Però, certament, és al febrer quan s'accelera de manera vertiginosa una crisi del comunisme de la qual ningú sap el final i que justifica plenament la fórmula que va utilitzar a l'*Express* Jean-Claude Casanova en el mes d'agost: «Gorbaxov fa la Història, però, com tots els promotors de revolucions, no sap la història que fa». I l'editorialista alemany i heu Sommer contesta com l'eco en el setmanari *Die Zeit* de Hamburg, en una frase plagiada del laborista anglès Kinnock, «a vegades, en els períodes de transició de la humanitat, la llum que es veu a l'altre costat del túnel resulta ser els llums d'un tren que s'acosta en sentit contrari».

L'historiador polonès Adam Michnik, un dels principals dirigents de Solidaritat, confessa: «ningú sap el que passarà».

No, ningú. I segurament tampoc Gorbatxov. En el curs d'aquest mes de febrer, ha pres amb mà ferma algunes decisions i n'ha tolerat unes altres, suavitzant-les. Evidentment, no pot preveure, ni a curt termini, les conseqüències de tota una sèrie d'efectes en cadena. És ell, és clar, qui envia Xevardnadze a Pequín, però, ¿com podia imaginar que la seua arribada anunciaria (seria) el començament d'una verdadera revolta a la plaça de Tiannanmen o que no podria veure la Ciutat prohibida? Segons totes les aparències, està d'acord amb la reunió de la taula rodona a Varsòvia i donarà permís perquè desmantellen el teló de ferro a Àustria i Hongria, membre del pacte de Varsòvia. Però no sabia encara que Tadeusz Mazowiecki esdevindria, al final del mes d'agost, el primer cap de govern no comunista que dirigiria una democràcia popular. Com no podia imaginar l'allau d'alemanys de l'est que havien entès que només calia donar-li la volta al Mur utilitzant l'esquerda hongaresa. Fóra tan fals atorgar-li, al núm. 1 del Kremlin, un sentit sobrehumà de l'anticipació com creure'l capaç de semblant maquiavelisme.

Heus ací, doncs, sense massa respecte per l'estricta cronologia, la vibrant pel·lícula d'aquests dos-cents setanta dies més folls en la història de la postguerra. Més enllà de les evidents dificultats econòmiques de l'URSS i de l'esgotament per a continuar amb una política imperial de conquesta hi ha un tema conductor que explica bé els esdeveniments. És tracta senzillament del retorn en bumerang de la Història, fenomen molt clàssic en

els imperis des dels primers signes d'afebliment del poder central. Una Xina ensangonada és una altra galàxia que no apareixerà en aquesta nissaga: és un món tancat en si mateix.

Tanmateix, de Moscou a Berlín, de Varsòvia a Budapest, passant per Praga, de Kosovo a Bulgària, d'Armènia a l'Azerbaidjan i a l'Uzbekistan, ¡quants personatges, quantes sacsejades, quantes manifestacions i quants morts!

Per exemple, l'u d'abril, es fan les exèquies de Zita, darra emperadriu d'Àustria i reina d'Hongria. ¿Per què s'ha d'enfocar el projector sobre el taüt d'aquesta vella dama de 97 anys? Probablement, no per «sissimania». Només va regnar dos anys, de 1916 a 1918, però, el 1989, més de 400.000 persones s'apleguen davant de la catedral de Saint-Etienne, a Viena, on es cantarà el *Rèquiem* de Mozart, i entre ells, milers d'hongaresos, emocionats fins a les llàgrimes. I, a Budapest, en una altra cerimònia, l'església de Sant Mateu no donarà l'abast en un país encara oficialment comunista, fins a les eleccions del 24 de novembre, per a acollir-hi tots els qui han volgut retre un darrer homenatge a la seua vella i fugitiva sobirana. En la mateixa Romania del conductor foll Ceausescu, geni dels Cárpat i Danubi del pensament, les minories hongaresa i alemanya de Transilvània acceptaran el risc d'associar-se a les llunyanes cerimònies en memòria de l'emperadriu traspasada.

¿Folklore o nostàlgia? No sols això. També es tracta d'una verdadera concentració danubiana i d'un record extrem del que fou la *Mittleeuropa* en temps de glòria. No cal forçar el to amb la memòria dels Habsburg. Per acabar amb ells, un detall encara i

una coincidència. El detall, la «cosa vista» que es diu, és l'aldarull provocat per l'arxiduc Otto d'Habsburg a la capital hongaresa un mes abans de la mort de sa mare. Uns beneïts que li besen la mà, uns xofers de taxi que li diuen: «Majestat, ni parlar de pagar el trajecte».

I la coincidència és la jornada del 20 d'agost, a Sopron, llogaret hongarès, situat justament a la frontera amb Àustria. Aquell dia, el Fòrum democràtic, principal moviment d'oposició hongarès, va organitzar un pic-nic paneuropeu per a celebrar el desmantellament de teló de ferro. L'estafeta fronterera de la fita B5, entre Sopron (Hongria) i Eisenstadt (Àustria), tancada de fa temps, s'ha obert especialment entre les 15 i les 18 hores per a permetre l'aplec dels participants de les dues Europes. Aquests tiberis campestres estan presidits per l'arxiduc Otto. De sobte, més de 500 alemanys de l'est abandonen les màrfegues per a precipitar-se cap a la llibertat sense que els guàrdies fronterers baden. És el preludi de l'exode de setembre, d'octubre i de novembre el pròleg de la cavalcada fantàstica dels terrorífics automòbils menuts 'Trabant' a través de bona part d'Europa. Sota el llunyà apadrinament del darrer dels Habsburg...

Quedem-nos a Hongria per a unes altres cerimònies d'unes altres exèquies. «És com en una tragèdia grega: Sòfocles no ho hauria fet millor», diu Andreas Hegedus, secretari del comitè per a la justícia històrica. En efecte, Janos Kadar, el vell dirigent que havia assumit el paper de traïdor el 1956, abans de guiar el seu país cap a una experiència particular de socialisme, mor el 6 de juliol, el mateix dia que la Cort Suprema rehabilita oficialment Imre Nagy, l'antic president del Consell

El Parlament d'Hongria, en la sessió on es votà el canvi de nom de partit

que Kadar havia fet condemnar a mort el 1958, després de l'avortament de la insurrecció de 1956 per part de l'Exèrcit Roig. Kadar va ser conduït a la darrera morada entre la indiferència general, escoltat per alguns milers de membres del partit.

El divendres 16 de juny, per contra, les exèquies solemnes d'Imre Nagy, soterrat clandestinament amb els seus camarades el 1958, en una fossa comuna, han estat objecte d'una manifestació gegantina. Centenars de milers d'hongaresos passen per davant del seu taüt, el cap militar Pal Maleter, els dels seus amics Miklos Gimes, Josef Szilagyi i Geza Losonczy. A la plaça dels Herois la multitud enlaira les bande-

res hongareses esquinçades pel mig. Hi falta el blasó de tirà stalinia Rakosi que figurava al mig de l'emblema. L'enterrament té lloc al migdia enmig de la tempesta i la pluja en la parcel·la anònima núm. 301 de l'immens cementeri Rakoskeresztur del carrer Kozma. Allí era on amuntegaven en secret, cara contra terra, en una simple caixa, els cossos dels condemnats polítics. També s'hi abocaven les despulles del zoo de Budapest. En aquest 16 de juny, la parcel·la 301 estava acuradament acondicionada, amb pedres de pissarra i camins nets. El recorregut que duia a la vergonyosa terra de ningú, esdevinguda monument dedicat a la llibertat, està vorejat per dos ren-

comunista a socialista.

gles de soldats. Durant quatre hores es llegeixen els noms de totes les víctimes de la repressió de 1956...

28 de juny: sempre la Història, en un altre país i en un altre paisatge. A Iugoslàvia, en aquest cas. Més d'un milió de serbis —arribats en cotxes i en trens especials i alguns d'ells des dels Estats Units i de les grans ciutats de l'Europa de l'Oest— s'han aplegat al Camp de les Merles a Kosovo. Commemoren una terrible derrota amb una calor pesant i humida: és el 600 aniversari de la matança dels 70.000 soldats del príncep Llätzer contra els turcs del soldà Murad I. Tota la noblesa sèrbia va ser passada pel tall de l'espasa. Una vella llegenda afirma que el ter-

ra tenia tanta sang que les peònies blanques floriren roges els anys següents.

¿Per què celebraven aquella carnisseria? Senzillament, perquè era el moment en què Slovodan Milosevic, nou «tsar Llätzer» i ídol dels serbis, reafirmava el sentiment de grandesa i de superioritat dels serbis sobre els altres pobles de la federació.

I aquesta commemoració espectacular, amb crits de «Slo-bo, Slo-bo», marca la *reconquesta* de Kosovo. Les revoltes albaneses d'abril, animades per Tirana, només són un record. El Camp de les Merles és el símbol de la resistència desesperada de l'occident cristià davant l'Islam conqueridor. Entre la multi-

tud es poden veure centenars de *popes*, sotana negra i barba blanca: la majoria de les banderes sèrbies han llevat no solament l'estrella roja oficial, sinó la creu dels ortodoxos.

NOU MESOS...

Història, ara i sempre: el divendres 21 de juliol a Ginebra, un portaveu de l'Alt Comissariat de les Nacions Unides per als refugiats anuncia que 150.000 persones de la minoria turca de Bulgària s'han refugiat a Turquia. El dia 27, el govern d'Ankara indica que el nombre de fugits és superior a 200.000 persones al llarg dels darrers dos mesos. Èxode massiu, tràgic, que ha passat desapercebut a Occident.

¿Quin és el motiu d'aquesta onada humana? Tot comença amb el gest d'un increïble bonhome d'1,47 metres, anomenat Maïm Suleymanoglou. És un gnom desgraciat a força de músculs, però és el millor halteròfil del món en la categoria de menys de 60 quilos i està orgullós del seu nom. Quan les autoritats l'obliguen a *bulgaritzar* el nom en Naïm Suleïmanov, fa costat amb els seus germans turcs oblidats a Bulgària entre les ruïnes de la guerra de 1912. El desembre de 1986, aconsegueix despistar els seus guardians a Melbourne amb la complicitat de l'equip turc i torna a Ankara a bord de l'avió personal del primer ministre Turgut Oxal. Per amor a la seua verdadera pàtria, a Seül, passarà sis vegades en pocs minuts els límits del rècord del món d'arrancada, d'esquena tombada i del total olímpic, motivat i conscient d'atraure l'atenció sobre la sort del milió de turcs de Bulgària que Sòfia ha pretès eslavitzar per a negar-ne l'existència. Ja coneixem la contaminació...

Història també —i probablement la més forta, la més explosiva— a Polònia. No cal

entrar en els detalls dels esdeveniments polítics recents, a partir de la *taula rodona* i les eleccions quasi lliures que hi van seguir i que es van caracteritzar per la derrota del partit comunista, i, més tard, la nominació com a primer ministre de Tadeusz Mazowiecki. Cal, però, tornar sobre un punt capital. A Polònia més que en cap altra part i segurament des de fa molt de temps, el dret a la varietat utilitzada com a motor de la independència nacional ha estat l'essencial del combat i una reivindicació fonamental. No és l'atzar el que ens fa trobar tants historiadors entre els membres de Solidaritat, de Bronislaw Geremek i Jan Lpski i a Adam Michnil.

Per exemple, Katyn: després de molt de temps, s'ha establert la veritat a Occident. Després d'entrar a Polònia, el 17 de setembre de 1939, en aplicació del pacte germanosoviètic, l'Exèrcit Roig feia uns 200.000 presoners entre els soldats polonesos sorpresos per darrere quan lluitaven desesperadament contra l'invasor nazi. Tots van ser deportats a l'URSS. Entre ells, 15.000 oficials actius i de reserva, l'elit de la nació en armes. Van ser repartits en tres camps especials i executats pel NKVD, el KGB de l'època. Pel febrer de 1943, se'n van trobar 4.143 cossos en una ossera al bosc de Katyn, prop de Smolensk, llavors sota ocupació alemanya. La propaganda nazi va tractar d'explotar aquest macabre descobriment. L'URSS, contra tota evidència, atribueix la massacre a les SS i parlarà de «muntatge de la guerra freda». La mentira durarà quasi mig segle. Els polonesos ja coneixen la veritat. Es diu que el pare del general Jaruzelski va ser liquidat al camp de Kozielsk. Però el tema era tabú, igual que el de la inèrcia de l'Exèrcit Roig, el 1944, davant a una Varsòvia

martiritzada.

18 de febrer de 1989 (sempre aquest famós mes de febrer): un historiador polonès, Włodzimierz Kowalski, resumeix en el setmanari *Odrodzenie* un informe tècnic conservat als arxius del Foreign Office, a Londres. És impressionant. Una comissió de la Creu Roja polonesa va ser convidada el 1943 pels alemanys a visitar Katyn perquè feren les seues pròpies constatacions. Els testimonis dels habitants de la regió i les cartes escrites abans de morir dels oficials polonesos estableixen sense possible contestació que els assassinats van ser perpetrats l'abril i el juny de 1940, quan aquesta regió de Bielorússia estava encara en poder de l'Exèrcit Roig.

7 de març de 1989: per primera vegada, el govern polonès, per mitjà del seu portaveu, Jerzy Urban, atribueix obertament la responsabilitat de la massacre a Stalin. «Tot indica que la massacre va ser obra del NKVD». 4.143 cossos trobats a Katyn, la sort dels altres 10.000 avui, encara ens és desconeguda. Segons rumors, mai no confirmats, haurien estat ofegats en les mars fredes del cercle polar soviètic.

Però, ¿quin serà el nou destí d'aquesta Europa de l'Est despertada? Segons la fórmula de Theo Sommer, citada més amunt, pot ser que «les llimadures s'orienten segons el camp magnètic de la Comunitat europea». Realment, també pot passar que dos combois llançats a tota velocitat dins el mateix túnel xoquen amb violència. El nacionalisme serbi extremat als Balcans, l'actitud crispada de bona part del clero polonès en l'assumpte del carmel d'Auschwitz, les reivindicacions d'algunes parts de l'Alemanya de l'Oest situades a l'est de la línia Oder-Neisse, els conflictes latents entre Turquia i Bulgària, en-

tre Romania i Hongria demostren clarament que ningú pot pretendre conèixer el futur.

Sobretot, Mikhaïl Gorbtxov, el poder del qual és fràgil. Assumeix i accepta actualment les convulsions del vessant europeu per tal de salvar l'essencial. Però, al mateix temps, és el verdader imperi, l'imperi heretat directament dels tsars, el que sembla amenaçat d'un verdader col·lapse.

Algunes dades per a fixar les idees. La manifestació monstre d'Erevan, el 28 de febrer, ja ha estat citada. La nit del 8 al 9 d'abril, la tragèdia de Tbilissi, capital de Geòrgia. Els 5,3 milions d'habitants d'aquesta menuda república han vist amb molta prudència des de fa un any la tensió entre els turbulents veïns d'Armènia o d'Azerbaidjan. Tanmateix, no volen ser descartats del gran moviment de renovació de les nacionalitats de l'URSS. Així, els azeris amb l'enclavament armeni de l'Alt-Karabakh tenen clavada una espina: la minúscula república d'Abkhàzia on els musulmans exigeixen la fi de la tutela georgiana. Vagues, protestes i desfilades. I el drama: les forces especials del Ministeri de l'Interior massacren la dura pell d'«aquests porcs georgians». 16 morts declarats i centenars de ferits.

3 de juny: començament dels disturbis sagnants en la regió de Fergana, a la república d'Uzbekistan, entre els uzbeks i els turcs meskhetis, un poble desplaçat del Caucas sota el regnat de Stalin i que creu retrobar el bressol nacional. Desenes de morts. 17 de juny: Kazakhstan aquesta vegada s'abraça la vetlla de l'arribada a Moscou de l'hodjatolelam Rafsandjani, futur president de l'Iran. Els musulmans es revolten contra la «russificació» de la seua república. 15 de juliol: de font oficial, 11 morts i 127 ferits després dels nous enfrontaments entre

Alguns analistes creuen que Gorbtxov fa història, però que no sap la història que fa.

georgians i abkhazos. 17 de juliol: punt culminant de la vaga de miners a Sibèria; la vaga s'estén a la totalitat de la conca del Kuzbass, amb crides per a l'aturada dels ferrocarrils. 28 d'agost: aplec nacionalista de més de 300.000 persones a Kixinev, capital de Moldàvia, un tros de la Bessaràbia annexionat en virtut del pacte germano-soviètic, els habitants de la qual demanen que el moldau esdevinga llengua oficial. I, a recordar, la gegantina cadena humana que aplegà, el 23 d'agost, més de 500.000 persones en els estats bàltics, de Tallin a Riga i a Vilnius, a propòsit del 50 aniversari del pacte germano-soviètic de què ja hem parlat.

També ací, d'aquesta mas-

sa d'esdeveniments, de manifestacions i de ferides morals, fóra massa ambició pretendre voler traure lliçons i, més encara, desxifrar el futur. Hélène Carrère d'Encausse té raó quan subratlla incansablement, després de l'aparició de «L'imperi esclata», la revanxa d'Al·là a Àsia central, aguditzada després de la retirada d'Afganistan. I el Kremlin té motiu de preocupació: l'URSS compta en el flanc sud amb sis repúbliques musulmanes que representen el 20% de la població, amb un poc més de 56 milions d'habitants: la seua demografia és galopant i més del 30% dels reclutes es declaren seguidors del profeta Mahoma.

Yves Cuau
© L'Express